

נפש תחת נפש

לפני מספר שבועות הצגנו את הקולנוע האקספרסיבי הגרמני של שנות העשרים, ועמדנו על מאפייניו הצורניים והתמטיים. השבוע נתוודע לשני סרטים מתקופה זו.

הקבינט של דוקטור קליגרי (1920) הוא קרוב לוודאי הביטוי המובהק והקיזוני ביותר של התנועה האקספרסיוניסטית הגרמנית. מדובר בסיפור אימה, על פסיכיאטר מטורף בשם ד"ר קליגרי, השולט באמצעות היפנוזה בחולה ירח סהרורי, שנשלח בלילות למשימות רצה. את התסריט לסרט כתבו קארל מאייר והנס יאנוביץ, ועל הבימוי הופקד רוברט ויין. הסרט מתייחד בעיצובו החזותי. התפאורה המהממת של וולטר ריימן, וולטר רהינג, והרמן וורם, נבנתה על בסיס ציורים אקספרסיוניסטיים, מהם יוצאות ונכנסות הדמויות בסרט. בבניית התפאורה ננטשו מוסכמות הפרספקטיבה וקנה המידה, אשר על פיתוחם עמלו ציירים רבות בשנים, לטובת צורות מעוותות וקווים אלכסוניים מודגשים. בעולם מופשט ודו ממדי זה, הדלתות נטויות, החלונות עקומים, והקירות מתחברים לרצפה ולתקרה באופן בלתי אפשרי. חזיון מלאכותי זה שרת את התמך המרכזית של הסרט – העולם המסויט כפי שהוא נתפס בעיניו ההזות של מספר הסיפור. כבר במבט ראשון ניתן להתרשם מעיצוב התאורה, ומהתכנון המפורט של החלקים הכהים והבהירים בפריים. בעולם נטול אור שמש זה, עוצבו הצלליות ככתמי צבע בצורות גיאומטריות על התפאורה, המשרים תחושת מועקה וחוסר אונים.

כאן המקום לציין, כי קמו לסרט זה מבקרים, אשר טענו כי העיצוב המסוגנן אינו מתאים למדיום הקולנועי, הריאליסטי באופיו. לטעמי, סגנון זה דווקא מחדד את יכולות הביטוי של אומנות הקולנוע. עולם ריאליסטי יותר מתגלה ביצירה **דוקטור מְבוּזָה המהמר** (1924) של פריץ לאנג (שהיה אמור לביים גם את קליגרי). הסרט עוסק בדמותו המסתורית והמאיימת של דוקטור מְבוּזָה – פסיכיאטר השולט בעולם הפשע של ברלין שלאחר המלחמה. מצד אחד זהו אב טיפוס לז'אנר הפילם נוֹאָר עליו דיברנו בעבר, בו מנסים בלש אמיץ ותושב אידיאליסט לפתור תעלומה מסתורית (עם שתי דמויות של פֶם פֶטֶל ברקע). מן הצד השני, זהו סרט חברתי, המשקף דרך מראות חיי הלילה של העיר הגדולה, את אוירת הֶדְקֶדְנֶס ורוח הנהנתנות של חברה מנוונת ומיואשת. מכאן, עלילת גאנגסטרים קלאסית על מאבקי השליטה של המאפיייה הברלינאית, בשוק ההימורים המושחת בעיר. ומאידך, דרמה פסיכולוגית, העוסקת בשאיפה לכוון ועוצמה, ובצורך של ההמון להישען על מקור סמכות אדנותי.

על אף העיצוב השונה, שני הסרטים מכילים מוטיבים משותפים: כוח אפל המהלך אימים על עיר, מעשי רצה מסתוריים, חטיפה של נערה, חקירה משותפת של שוטר ואזרח, תאוות שליטה שטנית, אישה המוליכה גבר לאבדון, פעולות לא רצוניות המונעות על ידי היפנוזה, והצגת הצד האפל של המדע והקדמה. הצד השווה של מוטיבים אלו הוא העיסוק ברובד הלא מודע של נפש האדם, כפי שנחקר באותה תקופה על ידי ז. פרויד (ולאחרונה על ידי ג.ו. הרדינג במדורו 'קוצר ראות').

דמותו של מְבוּזָה, וכוח ההשפעה המְשֻׁתָק וההרסני שלו על חסידיו, ניבאו במדויק את העתיד להתרחש בגרמניה עשר שנים מאוחר יותר, עם עלייתו לשלטון של מהמר ומהפנט שטני אחר. בספרו 'מקליגרי ועד היטלר' (From Caligari to Hitler 1947), טוען זיגפריד קראקאור, כי קולנוע של עם משקף את המנטליות שלו. על פי הניתוח הפסיכולוגי של קראקאור, ביטאו סרטים אלו את שאיפותיהם הכמוסות של הגרמנים למנהיג חזק שיחליף אותם מהעולם הקודר בו הם נתונים, תוך חשיפת הכוחות הֶנְיָתִיִּים החבוים תחת תרבותו של גזע טבטוני זה.

במועדון 'ישרט לנפש' הוקרנו סרטים אקספרסיוניסטיים נוספים, כמו נוספרטו (1922), הצחוק האחרון (1924), פאוסט (1926), מטרופוליס (1927), ועוד. את 'הקבינט של דוקטור קליגרי' ניתן לשאול מספרית המועדון, שאר הסרטים ניתנים להשגה באינדיק (www.indic.net).